

ПАМ'ЯТКИ АРХЕОЛОГІЇ

УДК 902.2(477.73)

ГУБСЬКА В.С.

Дослідження археологічних пам'яток у м. Миколаєві

У статті розглядаються основні археологічні дослідження пам'яток національного та місцевого значення в м. Миколаєві.

Ключові слова: пам'ятки, археологія, поселення, городище, могильники, національне значення, місцеве значення, м. Миколаїв.

Інтерес до збереження та дослідження пам'яток історії та культури в Україні упродовж останніх десятиліть помітно зростає. Серед суспільства посилюється розуміння того, що розвиток країни неможливий без опори на її минуле.

Однією з актуальніших проблем сучасного пам'яткознавства є вивчення динаміки дослідження археологічних пам'яток. Розмаїття історичних, археологічних та культурних об'єктів у сучасному м. Миколаєві робить його одним із унікальніших міст України в археологічному та пам'яткоохоронному вимірі [19].

Мета роботи: прослідкувати на прикладі м. Миколаєва розвиток та особливості пам'яткоохоронної діяльності місцевих органів охорони культурної спадщини у межах обласного центру.

Завдання дослідження:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу з досліджуваної тематики;
- висвітлити історію розвитку археологічних досліджень в м. Миколаєві;
- дослідити історію формування списків археологічних об'єктів, що знаходяться під охороною;
- представити сучасний стан об'єктів археологічної спадщини, що знаходяться на території міста.

У Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини», прийнятій у 1972 р.,

не було сформульовано саме визначення терміну «об'єкт культурної спадщини», але був сформований докладний опис об'єктів культурної спадщини за їх видами:

– пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки;

– ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем, які є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

– визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології [8].

Точне визначення поняття «культурна спадщина» з'являється вперше в Законі України «Про охорону культурної спадщини» від 2000 р. У першій статті даного Закону дається визначення цього поняття. А саме: це – «сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини» [6].

У Законі України «Про охорону культурної спадщини», в пункті 1 статті 14 «Занесення об'єкта культурної спадщини до Реєстру та внесення змін до нього», вилучення з Реєстру, зміна категорії пам'ятки проводяться відповідно до категорії пам'ятки:

– пам'ятки національного значення - постановою Кабінету Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини протягом одного року з дня одержання подання; (Пункт «а» частини першої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами N2947-VI (2947-17) від 13.01.2011, N 5461-VI(5461-17) від 16.10.2012);

– пам'ятки місцевого значення - рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони культурної спадщини за поданням відповідних органів охорони культурної спадщини або за поданням Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, інших громадських організацій, до статутних завдань яких належать питання охорони культурної спадщини, протягом одного місяця з дня одержання подання. (Пункт «б» частини першої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом N 5461-VI (5461-17) від 16.10.2012) [6].

Миколаїв є одним з багатьох історичних міст України, в якому збереглися об'єкти культурної спадщини перерахованих вище типів. На сьогоднішній день

під охороною Держави у місті Миколаєві знаходиться 4 об'єкти культурної спадщини. Пам'ятки археології представлені поселеннями, стоянками та курганними пам'ятками.

Оскільки вони є найбільш вразливою з точки зору збереження частиною культурно-історичного середовища м. Миколаєва, вони й стали об'єктом дослідження. Ця робота актуальна і необхідна, оскільки вона дасть можливість відобразити історію формування та розвитку культурно-історичного шару міста. Джерельною базою дослідження є пам'яткоохоронні списки, що відображають особливості пам'яткоохоронної роботи державної охоронної служби, а саме: управління з питань культури та охорони культурної спадщини, відділ охорони культурної спадщини та управління культури, національностей та релігій Миколаївської обласної державної адміністрації.

Тема історії рідного краю привертає увагу до себе іноземних і вітчизняних вчених протягом усього часу. Науковці, які вивчали даний матеріал, допомогли пізнати всі яскраві моменти життя та подій минулого. Особливу увагу треба приділити авторам і дослідникам, які найбільш вдало та широко її розкрили у наукових звітах і публікаціях.

Починаючи з початку ХХ ст., за допомогою співробітників Миколаївського краєзнавчого музею, археологів, а саме: Феодосія Тимофійовича Камінського – директора Миколаївського історико-археологічного музею (1923–1929 рр.), археолога, краєзнавця, Василя Івановича Нікітіна – старшого наукового співробітника Миколаївського обласного краєзнавчого музею, Володимира Володимировича Рубана – кандидата історичних наук, українського археолога – антикознавця й дослідника сільської округи Ольвії, археолога Володимира Ключинцева, Юрія Спиридоновича Гребенникова – доцента кафедри археології, давньої та середньовічної історії Навчально-наукового інституту історії та права Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського (далі – ННІП МНУ) і керівника розкопок городища «Дикий Сад» з 1991 до 1998 р., Віктора Борисовича Гребенникова – наукового співробітника Державної інспекції з охорони пам'яток культури в Миколаївській області та багатьох інших, на даній території було досліджено велику частину знайдених пам'яток археології.

На початку ХХІ ст., за допомогою археологів та студентів Інституту історії, політології та права та державного підприємства «Лукомор'є» на чолі з Кирилом Володимировичем Горбенком – старшим викладачем кафедри археології, давньої та середньовічної історії МНУ і керівником розкопок городища «Дикий Сад» з 1998 р., та його заступником Олександром Ігоровичем Смирновим, старшим викладачем згаданої кафедри, відкривають та досліджують не менш значущі пам'ятки минулого.

Археологічні пам'ятки – це рештки життєдіяльності людини (нерухомі об'єкти культурної спадщини: городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни мегаліти, печери, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети), що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації [6].

На території м. Миколаєва існують такі види археологічних пам'яток: городища, залишки старих поселень, стоянки, укріплення, військовий табір, іригаційні споруди, могильники, культові місця і споруди та кургани, дослідження яких почалися з початку ХХ ст.

Необхідно зазначити історію археологічних досліджень та пам'яткоохоронних заходів щодо їх збереження.

Згідно з постановою № 928 від 3 вересня 2009 р. «Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва та археології національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» та відповідно до статей 4 та 14 Закону України «Про охорону культурної спадщини» (1805-14), Кабінет Міністрів України постановив включити до загального списку чотири археологічні пам'ятки м. Миколаєва. А саме: Городище, ІХ–ІV ст. до н.е. – урочище Сіверсів Маяк, Поселення і некрополь Дідова Хата І – урочище Дідова Хата, Поселення – городище багат шарове – територія «Заводу імені 61 комунара» та Римський військовий табір Дідова Хата ІІІ – урочище Дідова Хата [19].

Територія нашого міста входить до округи Ольвії, яка розташована за 45 км від Миколаєва, біля с. Парутине. Ця грецька колонія заснована вихідцями з Мілету в першій чверті VI ст. до н.е. Розвиток сільської округи Ольвії можна побачити на прикладі трьох античних городищ, що розташовані на території Миколаєва: ділянка заводу ім. 61 комунара, Попова Балка і Сіверсів Маяк, а також декілька поселень: Сіверсів Маяк, Варварівка, Мала та Велика Корениха та інші. Але не всі вони поставлені на Державний облік.

Городище ІХ–ІV ст. до н.е. – урочище Сіверсів Маяк – пам'ятка античного періоду, розташована на лівому березі Бугського лиману в Корабельному районі міста між парком «Дружби» та Садівничого товариства «Культурний сад». Площа його приблизно 0,3 га [25, с. 108].

Дана археологічна пам'ятка досліджувалася в 20 – 30-х рр. ХХ ст. Ф.Т. Камінським. З 60-х рр. ХХ ст. дослідником пам'ятки став Клоушинцев В.М. (Рис. 1). У результаті розкопок було зафіксовано чотири поховання ІV–ІІІ ст. до н.е. та уточнено місце розташування ділянок некрополя класичного, елліністичного та

Рис. 1. Розкопки «Городище IX – IV ст. до н. е. – урочище Сіверсів Маяк» у 1965 р.
(В.М. Ключинцев, 1965)

римського часів [23, с. 26]. Зібрана невелика кількість ліпленої кераміки та кісток тварин.

Пам'ятка національного значення є важливою не тільки як частина хори Ольвійського поліса. На даний час сама пам'ятка вивчена не достатньо. За результатами археологічних розкопок 80-х рр. XX сторіччя одна частина площі була зовсім вилучена з території нерухомої пам'ятки та передана під дачні ділянки, а рухомі матеріали передані до Миколаївського обласного краєзнавчого музею. На сьогоднішній день друга частина пам'ятки, яка займає площу 5 га, охороняється та залишається не дослідженою (Рис. 2, 3).

Пам'яткою національного значення є Поселення і некрополь Дідова Хата І. Розташована в 2 км на захід від с. Мала Корениха на плато корінного правого берега Бузького лиману, в однойменному урочищі [26, с. 60]. Площа поселення приблизно 2 га, а некрополя близько 1 га. Потужність культурного шару складає 1,5 м. Пам'ятка була зафіксована в 1926 р. співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею [26, с. 61].

Засноване на початку IV ст. до н.е. поселення входило до Ольвійської хори. Було зруйновано під час походу на Ольвію полководця Олександра

Рис. 2. «Городище IX – IV ст. до н. е. – урочище Сіверсів Маяк». Грабіжницький шурф. Нижнього рівня. Вид з південного сходу. (Смірнов О.І., Бондаренко Д.В., Смірнов Л.І., 2012 р.)

Рис. 3. «Урочище Сіверсів Маяк». Вид з півночі. (Смірнов О.І., Бондаренко Д.В., Смірнов Л.І., 2012 р.)
Македонського – Зопіріона в 331 р. до н.е., але невдовзі знову відбудоване і проіснувало до другої чверті III ст. до н.е.

За час розкопок поселення знайдені численні зернові ями, кістки домашніх тварин та риб, ступи, ліпний посуд, а також ольвійські монети, які змушують припустити розвиток товарно-грошових відносин.

На відстані 300 м на схід від поселення розташовувався некрополь. Поховальний обряд, схожий на ольвійський. При цьому, всі поховання – витягнуті, голова орієнтована переважно на схід [4].

Охоронні розкопки на поселенні проводилися в 1950 р., експедицією Інституту археології АН УРСР під керівництвом Ф.М. Штігельман [26, с. 61]. З 1966 р. періодично досліджувався й ґрунтовий могильник (розкопки В.І. Нікітіна, В.В. Лапіна, В.В. Рубана та І.О. Снитко) [13, с. 30]. За даний період було досліджено 20 поховань [23, с. 26].

У 1996 р. розкопки некрополя були відновлені. За цей час було знайдено ще 13 поховань. Всі знахідки з 33 поховань IV–III ст. до н.е. [23, с. 26] з інвентарем, а саме: наконечники стріл, амфори та бронзова монета «борисфен», – зберігаються в Миколаївському обласному краєзнавчому музеї. На сьогоднішній момент дослідження античного некрополя та поселення були остаточно завершені.

Іншою, не менш відомою, археологічною пам'яткою національного значення вважається Багатошарове поселення – територія «Заводу імені 61 комунара». Дослідження відбувалися в 20-х рр. XX ст. під керівництвом Ф.Т. Камінського. Античний некрополь розташований на території вул. Адміральської, біля воріт Заводу імені 61 комунара. Записи даного дослідження уривчасті та неповні. Могильник датується IV–III ст. до н.е. Поховання здійснені в неглибоких ямах. В знайденому інвентарі переважають чорнолаковий посуд, амфори з клеймами, залізні ножі, цвяхи, бронзові вістря стріл [23, с. 26].

У 1983–1984 рр. за допомогою І.О. Снитко та співробітниками Миколаївського краєзнавчого музею [23, с. 26] було відкрито поселення, з розмірами класичного та ранньоелліністичного періоду, похованнями з якого і був заповнений могильник (Крыжицкий, Буйских, Отрешко, 1990) [26, с. 64].

Римський військовий табір Дідова Хата III. Об'єкт знаходиться в урочищі Дідова Хата, на плато правого берега р. Південний Буг, у 1 км від с. Мала Корениха [2]. Табір було виявлено експедицією Миколаївського краєзнавчого музею під керівництвом В.В. Рубана у 1974 р. [16]. У 1975 р. дослідження проводилися за допомогою Ольвійської експедиції АН УРСР під керівництвом С.Б. Буйських [2]. Військовий табір являв собою невелику (60×65м) прямокутну фортецю, розраховану на центурію, з підрозділом легіону на 100 осіб, який міг збудувати собі оборонну споруду за добу. З чотирьох боків табір оточений валом та ровом. З південного боку він мав браму, по кутах – башти.

Стратегічну функцію виконував курган. Він розташований так, що з степової сторони поза насипом узагалі не можливо побачити табір. Він також відіграв роль спостережного пункту.

Під час розкопок [2] військового римського табору було знайдено залишки італійських амфор середини I ст. н.е., частину солдатського свинцевого жетону, монети (денарії) римського імператора Антоніна Пія (138–161 рр.) та солдатські фібули.

На сьогоднішній день Римський табір Дідова Хата III є унікальним. Знайдена та досліджена археологічна пам'ятка виступає підтвердженням присутності римських військ на теренах сучасної України.

Необхідно зазначити декілька археологічних пам'яток місцевого значення. Особливе місце в цьому списку займає городище фінальної бронзи Дикий Сад (XII–XI ст. до н.е.), де зафіксовано залишки оборонних укріплень. Городище було північною точкою чорноморського морського шляху й контролювало основні меридіональні сухопутні шляхи по вододілах: на північний схід до Дніпровських переправ східного шляху; на північ у Лісостеп і на північний захід – у Центральну і Північну Європу, а також переправу через Південний Буг – шляхи в Балково - Подунав'ї.

Перший відкривач городища [25, с. 101] був Ф.Т. Камінський. 15 серпня 1927 р. він почав збирати археологічні матеріали на території пам'ятки. Ця дата вважається датою відкриття городища Дикий Сад [16]. Найбільш значущою знахідкою того часу став бронзовий казан [4, с. 18].

Другим етапом дослідження Дикого Саду можна вважати роботу експедиції Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка під керівництвом Л.М. Славіна (розкопками керував О.М. Мальований). Ними були знайдені та зафіксовані залишки кам'яних фундаментів у північно-східній частині городища. Дослідники Дикого Саду 1956 р. вказували, що на цьому поселенні, також, як і на інших поселеннях Сабатинівського типу, житла мали кам'яні фундаменти, на яких зводилися глиняні стіни з вкрапленнями окремих каменів. Ці наземні споруди, напевно, були літніми житлами, на що вказує відсутність в них вогнищ, складених з каменю та глини. Серед матеріальних предметів у 1956 р. вдалося зафіксувати, в основному, кераміку (понад 1000 уламків глиняного посуду). В польовій документації вказується, що значна частина цього посуду була позбавлена орнаменту. Це вказує на те, що на даному місці переважала серія посуду, найбільш уживаного в господарстві (Славін, Бондар, 1956/10) (Рис. 4).

Третій етап дослідження відноситься до 50-х рр. XX ст. Збором матеріалу займався Ф.Т. Камінський. Нових матеріалів на пам'ятці не було знайдено. Дикий Сад вважався знищеним в результаті природної ерозії та визнаний дургорядним [25, с. 102].

З початку 1990-х рр. починається четвертий етап дослідження городища. Розкопки проводяться Ю.С. Гребенниковим. За цей період відкривають-

Рис. 4. Розкопки «Дикого Саду» у 1956 р. (Славін, 1956)

ся нові житлові, господарські та культові об'єкти, поповнюються колекції матеріальних предметів (керамічний посуд, предмети з бронзи, кістки, рогу і каменю). Пам'ятку почали відносити до білозерської археологічної культури. З 1994 р. в розкопках бере участь К.В. Горбенко, який з 1998 р. спільно з Ю.С. Гребенниковим керує експедицією.

З 1998 р. почався п'ятий етап дослідження Дикого Саду, що триває і до сьогоднішнього дня. Широкомасштабні розкопки проводяться експедицією МНУ імені В.О. Сухомлинського, якою керує К.В. Горбенко. Були виявлені нові будівельні залишки, оборонні споруди (оборонні рови II–I тис. до н.е.), а серед знахідок – деталі кінської вузди (псалії), ливарні форми, різноманітні бронзові предмети (кельти) і кістяні вироби (такелажний інструмент), проведені комплексні аналізи матеріалів (Горбенко, Гребенников, 1998 / 42).

У 2014 р. розкопки проходили на території «ближнього передмістя». Площа дослідженої ділянки склала 110 м². Культурний шар у цій частині укріпленого поселення був частково зруйнований пізніми перекопами.

Виходячи з конструктивних особливостей і характеру внутрішнього заповнення площі розкопу 2014 р., можна припустити, що в його північній частині розташовувалася легка наземна конструкція, яка виступала господарсько-ритуальним комплексом.

Серед артефактів були виявлені - керамічний посуд, бронзові, кам'яні та кістяні знаряддя праці, черепа людини, кістки тварин та риби. Також знайдено скарб бронзових предметів, а саме: 13 сокир-кельтів, ніж-пилка і наконечник дротика. Цілком можливо, що знайдені приміщення могли являти собою єдиний архітектурний комплекс «ближнього передмістя».

За оцінками дослідників, городище «Дикий Сад» вважається яскравим явищем серед пам'яток періоду фінальної бронзи степової смуги півдня сучасної України. На сьогоднішній день розкопки даної пам'ятки продовжуються за участі початківців – студентів-археологів навчально-наукового інституту історії, політології та права [12] (Рис. 5).

Пам'ятки археології місцевого значення - поселення Велика Корениха II (античного періоду). Територія розташування пам'ятки є складовою мікрорайону міста і відноситься до Заводського району [9, с. 42]. Поселення розташоване в 700 м на захід від Великої Коренихи, на схилі правого берегу Кривої балки, яка виходить до лівого берегу Бузького лиману.

Воно було відкрито археологами Миколаївського краєзнавчого музею у 1926 р. на березі Бугського лиману [26, с. 61]. У 1974 р. поселення досліджувався В.В. Рубаном. Він локалізував розміри – 50×30 м, виявив потужність шару, який на той час був сильно пошкоджений [3, с. 48–50; 15].

У 2013 р. проведені рятувальні роботи на чолі з О.І. Смирновим та співробітниками МНУ. Земляні роботи були проведені за допомогою шурфів, що

Рис. 5. Розкопки «Дикого Саду» 2015 р. (Горбенко, 2015 р.)

були зроблені на високому плато лиману(Рис. 6). Під час робіт були знайдені рештки невіразної кераміки античного часу на березі та у водах Бузького лиману. Також було остаточно виявлено, що поселення Велика Корениха II за сорок років, з 1974 до 2013 р., повністю зруйновано і втрачено у наслідок техногенних та природних факторів [11].

Варварівка II (колишній хутір Камінський) – поселення доби бронзи другої половини II тис. до н.е. Воно розташовано на високому правому березі р. Південний Буг, на південному схилі невеликої балки, яка виходить до лиману. На даний момент пам'ятка знаходиться в 200 м на Південь – Південь – Захід від села, яке злилося з містом.

Відкриття пам'ятки археології відбулося в 1925 р. співробітником Миколаївського історико-археологічного музею Ф.Т. Камінським [25, с. 100]. Площа городища 3 га, культурний шар сягав 0,8 м.

У 1966 р. стаціонарні розкопки проводилися на чолі з В.І. Нікітіним. Було знайдено невелику кількість кераміки доби пізньої бронзи, пляму темного кольору, ймовірно, від котловану споруди. Також, знайдено частину кутової стіни, яка збереглася, а інша була зруйнована зсувом у річку.

На поселенні також знайдені знаряддя, виготовлені зі стінок та вінець, які можна було використовувати в якості лоцил. Звідси походять кілька орнаментованих фрагментів посуду білоозерської культури. Колекцію знарядь праці представляють вироби з кременю та каменю, а саме: округлий крем'яний відбійник, трикутна в розрізі платівка з двохсторонньої ретушшю, два кінцевих скребка та інші предмети. На сьогоднішній день всі рухомі предмети знаходяться в Миколаївському обласному краєзнавчому музеї, при цьому, ніяких нових розкопок на даний час не проводиться [13].

Рис. 6. Загальний вигляд «поселення Велика Корениха II» (О.І. Смірнов, 2013 р.)

Рис. 7. Розташування «Могильника Олександрівській» (І.О. Смірнов, 2011)

Могильник Олександрівській – досліджений навесні 2011 р. Миколаївською новобудовною археологічною експедицією під час рятувальних досліджень на території Центрального району міста на розі вулиць 2-а Слобідська та Набережна [28] (Рис. 7). У результаті робіт були відкриті і вивчені три нові пам'ятки античного часу: могильник Олександрівський, могильник сарматського часу в районі Старофлотських казарм і частина оборонного рову римського часу.

Могильник, розташований на території парку імені 61 Комунара, був відкритий восени 2010 р. Його розміри та межі на сьогоднішній день точно не встановлені, оскільки територія була неодноразово перепланована при міському будівництві в XIX–XX ст. Площа розкопу 2011 р. склала трохи більше 1600 м², досліджені 25 ґрунтових поховань [31] (Рис. 8).

Можна сказати, що дослідження Олександрівського могильника є найбільшими і наймасштабнішими роботами за останні 30 років. Дана територія в елліністичний час входила до складу Ольвійської хори.

За невеликий проміжок часу дослідники знайшли 20 стародавніх поховань. Поховані тут чоловіки-воїни (про що свідчать знайдені залишки зброї), жінки (поряд з ними були пряслиця) і діти (в одній з могилок виявили маленький ліпний горщик з носиком) [31].

Під час розкопок могильника одним із відкриттів археологів став знайдений рів римських військ. Ця знахідка збільшила кордони імперії на 30 км і дала змогу говорити про те, що північний кордон проходив через саме місто. Знайдений рів є аналогічним ровам, які були знайдені в Європі, а саме: в Німеччині, у Великій Британії чи в Угорщині.

Завдяки глибині Миколаївського рову, а саме 1,5 м, можна припустити, що цей табір був невеликого розміру і вміщував приблизно 20 чоловік. Встановлена римлянами оборонна споруда у сучасному парку є однією з найвищих місць даного району. Вона давала змогу проглядати східний напрямок, а саме степ, та передавати повідомлення про небезпеку за допомогою вогню до самої Ольвії та поселень Ольвійської округи, в яку входили і наші території [17, с. 346].

Висновки:

1. Простежена динаміка археологічних досліджень на території міста свідчить про те, що за весь час археологічних досліджень у Миколаєві пропрацювало багато видатних археологів та краєзнавців, надруковано безліч наукових робіт з історіографії даної тематики. Велике значення у розвитку археології у місті має створення на базі ННІП МНУ державного підприємства «Лукомор'є» – спеціалізованої організації для проведення рятівних археологічних досліджень у місті та області.

2. Поставлені на державний облік пам'ятки археології, що складають 6 % усіх пам'яток історії та культури, досліджувались, в основному, у ХХ – на початку ХХІ ст. Основна частина об'єктів археології, розташованих на території міста досліджена частково: Дикий сад, Дідова Хата, Римський оборонний рів, Олександрівський, Варварівка, Велика Корениха, Мала Корениха, Сіверсів Маяк [19]. На сьогоднішній день можна вважати, що роботи ведуться, але не в таких масштабах, як наприкінці ХХ ст.

Рис. 8. Розкопки «Могильника Олександрівській» (І.О. Смірнов, 2011)

Найгучнішими розкопками археологів нашого міста є розкопки городища Дикий сад та могильника Олександрівський.

3. На території м. Миколаєва на даний час під охороною держави знаходиться 73 пам'ятки археології. 4 них є пам'ятками національного значення: Городище, IX–IV ст. до н.е. – урочище Сіверсів Маяк, Поселення і некрополь Дідова Хата I – урочище Дідова Хата, Поселення – городище багат шарове – територія «Заводу імені 61 комунара» та Римський військовий табір Дідова Хата III – урочище Дідова Хата [29]. Пам'ятки місцевого значення представлені 6 об'єктами, а саме: Поселення Мала Корениха, Мала Корениха II, Мала Корениха III, Мала Корениха IV, Грунтовий могильник та Городище фінальної бронзи Дикий Сад.

4. За своїм значенням, обсягом дослідження та місцем в історії Північного Причорномор'я, городище Дикий Сад може бути переведене до пам'яток національного значення.

5. Постійний моніторинг стану пам'яток археології, що проводиться міською державною інспекцією з охорони пам'яток, свідчить про необхідність оновлення списків та паспортів пам'яток археології міста. Нові відкриття, чіткі вимоги до пам'яткоохоронної документації та актуальність пам'яткоохоронної роботи, в цілому, вимагають оптимізації та модернізації всієї системи охорони пам'яток у нашому місті.

Джерела та література

1. Античне поселення і некрополь Дідова Хата I 1976 р. Паспортна інформація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://grandukraine.com/istoricheskie-zapiski/antichne-poselennya-i-nekropol-didova-hata-i.html>.
2. Буйских С.Б. Отчёт о раскопках римского лагеря Дидова Хата III в 1975 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.pslava.info/MalaKorenyxaS_RymskyjVjjskovyjTabirDidovaBudII_1976PaspOtnalInformacija,121184.html.
3. Гаврилук Н.О. Ліпний посуд із садиби № 1 Дідова Хата у Нижньому Побужжі (остання чверть 4-друга чверть 3 ст. до н.е. // Аркасівські читання : Матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. – Миколаїв, 2012. – С. 48–50.
4. Гаркуша С.Т.Т. Камінський – археолог, краєзнавець, творча особистість, людина трагічної долі // Краєзнавчий альманах. – Миколаїв, 2003. – № 2. – С. 72–73.
5. Гребенников В.Б. Історія вивчення пам'ятників археології у Миколаївській області (кінець XVIII – XX ст.). – Миколаїв : Репрографія, ФОП Нігрєєв С.А., 2010. – 141 с.
6. Закон України «Про охорону культурної спадщини»: Верховна Рада України. Від 8 червня 2000 р. № 1805- III.
7. Історіографічний словник : Навч. посіб. для студентів історичних факультетів університетів / С.І. Посохов, С.М. Куделко, Ю.Л. Зайцева [та ін.]; За ред. С.І. Посохова. – Х. : Східно-регіональний центр гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. – 320 с.
8. Конвенція «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини»: ЮНЕСКО. Від 16 листопада 1972 р.
9. Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. Промисловість. Сільське господарство. – Миколаїв : МОІПЮ, 2010. – №1. – 82 с.
10. Матеріали II-ї Миколаївської обласної краєзнавчої конференції «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». Т. 1. Історія і культура. – Миколаїв, 1997. – 62 с.

11. Миколаївська обл. 2013 / Смирнов О.І., Смирнов Л.І., Васильчук О.В. «Науковий звіт. За результатами проведення науково-рятувальних археологічних досліджень (розкопок) поселення доби античності, в межах території Заводського району міста Николаєва біля Великої Коренихи». – 4 с.
12. Миколаївська обл., 2015 / Горбенко К.В., Козленко Р.А., Кузовков В.В., Олейниченко Е.В. «Отчет о раскопках укрепленного поселения «Дикий сад» в 2015 г.» – 36 с.
13. Миколаївська обласна краєзнавча конференція. «Історія. Етнологія. Культура. Нові дослідження». – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2010. – 400 с.
14. Миколаївська область, 1998/42 / Гребенников Ю.С.; Горбенко К.В. «Отчет о работе экспедиции Николаевского Педагогического института в 1998 г.»
15. Миколаївська область, 1974/71 / Рубан В.В. «Отчет об археологической разведке по правому берегу Бугского лимана». – 48 с. + 20 табл.
16. Миколаївський музей. Звіти за 1924–1927 рр. // Науковий архів Інституту археології НАН України, ф. ВУАК, спр. 116/47, 15 арк.
17. Археологічні дослідження в Україні : Наук. видання. – К. : Ін-т археології НАН України, 2012. – 531 с.
18. Нікітін В. Про духовного вітця і наставника // Краєзнавчий альманах. – Миколаїв, 2003. – № 2. – С. 70–71.
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про занесення пам'яток історії, монументального мистецтва національного значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 27 грудня 2001 р. № 1761.
20. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» від 27 грудня 2001 р. № 1760.
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Списку історичних населених місць України» від 26 липня 2001 р. № 878.
22. Славін Л.М., Бондар М.М. Розкопки 1956 р. Причорноморської археологічної експедиції Київського державного університету // Науковий архів інституту археології НАН України, 1956/10.
23. Снитко І.О. Поховальний обряд населення хори Ольвії IV–III ст. до н.е. // Археологія. – 2009. – № 3. – С. 25–34.
24. Горбенко К.В., Гребенников Ю.С., Смирнов О.І. Степная Троя Николаевщины ; изд. 2-е, доп. – Николаев : Изд-во Ирины Гудым, 2011. – 48 с.
25. Гребенников В.Б., Горбенко К.В. Поселение, грунтовые могильники и клады эпохи бронзы на территории Николаевской области (археологическая карта). – Николаев : ННУ имени В.А. Сухолинского, 2011. – 168 с.
26. Античные поселения Нижнего Побужья: (Археол. карта) / С.Д. Крыжицкий, С.Б. Буйских [и др.]. – К. : Наук. Думка, 1990. – 136 с. ; ил. – Библиогр. : с. 123–129.
27. Лапин В.В. Отчет о раскопках некрополя Дидова Хата в 1969 г. / Науковий архів Інституту археології НАН України.
28. Николаевская обл. 2011 / Смирнов А.И., Горбенко К.В., Ивченко А.В., Козленко Р.А. «Научный отчет. Научно-охранные археологические исследования античного могильника «Александровский» на территории центрального района города Николаева (пересечение улиц Набережная и 2-я Слободская)».
29. Николаевские достопримечательности. – Николаев : «Возможности Киммерии», 2010. – 336 с. ; ил.
30. Рубан В.В. Отчет об археологической разведке на правом берегу Бугского лимана // Науковий архів Інституту археології НАН України, 1974/71.
31. Смирнов А.И. Александровский – новый могильник хоры Ольвии в г. Николаев [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://bazar.nikolaev.ua/content/александровский-новый-могильник-хоры-ольвии-в-г-николаев>.
32. Штительман Ф.М. Отчет о раскопках поселения Дидова Хата I в 1950 г. // Науковий архів Інституту археології НАН України.

Губська В.С. Дослідження археологічних пам'яток у м. Миколаєві

Рассматриваются основные археологические исследования на территории современного города Николаева. Дается характеристика памятников национального значения: Городище, IX–IV вв. до н.э. – Урочище Сиверс Маяк, Поселение и некрополь Дедова Дом I – урочище Дедова Дом, Поселение – городище многослойное – территория «Завода имени 61 коммунара» и Римский военный лагерь Дедова Дом III – урочище Дедова Хата. Прослежены изменения состояния этих памятников в течение последних 20 лет. Отражена классификация по принятой схеме археологических памятников, расположенных на территории города (общее количество 73 памятника). Особое внимание уделяется памятнику местного значения Городище финальной бронзы Дикий Сад (поселение поздней бронзы Дикий Сад), который находится в стадии полевых исследований.

Ключові слова: пам'ятки, археологія, поселення, городище, могильники, національне значення, місцева значення, м. Миколаїв.

Губська В.С. Дослідження археологічних пам'яток у м. Миколаєві

The main archeological research on the territory of the modern city of Nikolayev. The characteristic monuments of national importance «Mound, IX–IV centuries. BC. – Tract Sievers Lighthouse», «settlement and a necropolis Dedov House I – tract Dedov House», «The settlement – settlement of a multi-layer – the territory of «Plant named after 61 Communards» and «Roman military camp Dedov House III – tract Dedov Hut». Traces the changes in the state of the monuments for the past 20 years. It reflected on the classifications scheme adopted by the archaeological sites located in the city (the total number of 73 monuments). Particular attention is paid to the monument «Wild Garden» (the settlement «Wild Garden» Late Bronze Age) local hill fort final bronze, which is in the process of field research.

Ключові слова: пам'ятки, археологія, поселення, городище, могильники, національне значення, місцева значення, м. Миколаїв.

Подано до друку: 14.11.2016 р.

УДК 069.29:(477.62)«1931»

ПРИНЬ О.В.

**Археологічна експедиція професора
М.О. Макаренка 1931 року на теренах
будівництва заводу «Азовсталь»:
персональний склад, фінансування, знахідки**

Стаття присвячена розгляду процесу підготовки та проведення рятівної археологічної експедиції 1931 року під керівництвом М.О. Макаренка у Приазов'ї. Досліджено персональний науковий склад експедиції, розглянуто фінансові труднощі, з якими стикалися учасники експедиції, охарактеризовані основні досліджені археологічні пам'ятки.

Ключові слова: ВУАК, археологічні пам'ятки, музей, кургани, М.О. Макаренко, П.В. Клименко, Н.Л. Кордиш, К.Ю. Коршак, заброди, Кальміус, НКО УСРР, Приазов'я, Азовсталь.

Історія археологічного вивчення території північного Приазов'я у 1920–1930 роках досить широко досліджена та відображена в наукових звітах та польових щоденниках археологів, які особисто брали участь в охорон-